

Polska Akademia Nauk, Instytut Historii: Polska w okresie drugiej wojny północnej. I–III. Fransk og russisk resumé. Warszawa, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1957. 555 s., 660 s., 219 s. 238 zł. – ADAM KERSTEN: Stefan Czarniecki 1599–1665. Warszawa, Wydawnictwo Ministerstwo Obrony Narodowej, 1963. 582 s. 98 zł.

Ligesom 300-året for Karl Gustaf-krigene blev markeret i Norden ved udgivelse af forskellige historiske værker, var dette tilfældet i Polen. Denne tid har spillet en stor rolle i den folkelige polske tradition som den epoke, hvor folket samlede sig til modstand mod fjenden og ikke blot fordrev ham fra landet men endog forfulgte ham helt til det fjerne Jylland. Henryk Sienkiewicz bidrog med sin romanserie Trilogien (hvoraf »Potop« (Syndfloden) 1886 handler om svenske-krigen) til at romantisere og glorificere periodens personer og begivenheder. Ludwik Kubala søgte med sin store serie »Szkice historyczne« – deriblandt »Wojna szwedcka (Den svenske krig) w r. 1655 i 1656«, Lwów 1914, og »Wojny duńskie i pokój oliwski (De danske krige og freden i Oliwa) 1657–1660«, Lwów 1922 – at fremstille den historiske baggrund for Sienkiewicz' romaner. Han indskrænkede sig dog hovedsagelig til at aftrykke og referere de polske kilder til den politiske historie.

Efter den anden verdenskrig har den polske historiske forskning især været optaget af at analysere den økonomiske og sociale baggrund for folkeopstanden mod svenskerne. For at give et samlet udtryk for forskningens stilling til de forskellige aspekter af periodens historie nedsatte Det polske Videnskaberne Akademi en redaktionskomité under ledelse af professor K. Lepszy, som indsamlede bidrag fra 18 polske historikere til værket »Polska w okresie drugiej wojny północnej« (Polen under den anden nordiske krig – man betegner i Polen krigen mod Gustaf Adolf som den første nordiske krig). Det fremkomne værk blev således en samling af afhandlinger uden nogen gennemgående linie eller syntese.

På trods af titlen omhandler værket ikke kun de indre polske forhold men også en beskrivelse af den internationale politik under krigen. Til den første gruppe hører to artikler af Stanisław Śreniowski: »Den polske stat i midten af det 17. årh. Økonomiske og politiske problemer som følge af oligarkernes magt«, samt »Den polske landsby i midten af det 17. årh.«. Forfatteren behandler emnet ud fra marxistiske synspunkter og fremstiller bøndernes kamp mod svenskerne som et udslag af klassekampen mod »feudalherrerne«. Han er her i fuld overensstemmelse med den historiske forskning, der var fremherskende i årene 1945–1956, men i modsætning både til de ældre historikere som Kubala, der énsidigt fremhævede adelens og kirkens betydning for kampen, og til nogle nyere historikere, der anlægger et mere nuanceret syn på problemerne. Śreniowski bygger ikke på specielle analyser af de økonomiske og sociale forhold, men fremsætter mere generelle betragtninger.

Władysław Czapliński (»Magnaternes og szlachtaens rolle under de første år af svenskekrigen«) fremsætter på grundlag af et omfattende kildemateriale den opfattelse, at årsagen til, at magnaterne gik over til Karl Gustaf, dels skyldtes ønsket om ved hans hjælp at genvinde de tabte områder i Ukraine, dels frygten for en deling af Polen, hvorved de ville miste deres indflydelse.

Når stormændene fra begyndelsen af 1656 igen svingede over til Jan Kazimierz, skyldtes det svenskerne overgreb samt pres fra folket og kongemagten. Czapliński fremhæver, at magnaterne i almindelighed var skeptiske overfor partisankrigen og mente, at kun en regulær hær samt hjælp fra udlandet var i stand til at fordrive svenskerne. Czapliński undlader dog at tage stilling til spørgsmålet om, hvorvidt de faktisk havde ret i dette synspunkt.

Adam Kersten (»De folkelige massers rolle og deltagelse i kampene mod den svenske angriber«) slutter sig kun delvis til Śreniowski's synspunkter, nemlig for den første periode af krigen (juli-oktober 1655), hvor bønderne var de eneste, der gjorde modstand mod svenskerne på en måde, der havde karakter af både en social kamp mod adelen og en national kamp. Senere bevirkede bøndernes pres, at adelen og kirken stillede sig i spidsen for bevægelsen, der derefter antog en mere national og religiøs karakter.

Ved siden af disse artikler skal nævnes undersøgelser af krigens ødelæggelser i de enkelte landsdele, hvoraf det bl. a. fremgår, at folketallet i Mazowsze (Mazowien) faldt med 40 % og i Storpolen og Vestprøjsen med over 60 % i løbet af krigen. Derudover har C. Pilichowski skrevet en artikel om plyndringerne i de polske biblioteker og arkiver, hvorfra store samlinger blev overført til Sverige, og en analyse af den antisvenske propaganda-litteratur er foretaget af Zofia Libiszowska.

En særlig gruppe i værket udgør afhandlingerne om de militære forhold. Der kan nævnes B. Baranowski: »Den polske hærs organisation og sociale sammensætning i anden halvdel af det 17. årh.«, en beskrivelse af de militære begivenheder under krigen af Stanisław Herbst og en skildring af den meget omdiskuterede belejring af klosteret på Jasna Góra i Częstochowa af Tadeusz Nowak. I modsætning til den kirkeligt inspirerede, meget udbredte opfattelse af Częstochowas befrielse som et mirakel slutter Nowak sig til Georg Westrins tese (Svensk Historisk Tidskrift 24, 1904), at de belejrede simpelthen var væsentligt stærkere i militær henseende end belejrerne. Men han afviser dog tendenser blandt polske historikere til helt at ignorere betydningen af begivenhederne på Jasna Góra, idet han mener, at den kirkelige propaganda, som tog sit udgangspunkt i episoden, bidrog meget til at ophidse folket mod svenskerne.

Værkets afdeling om udenrigske forhold indledes med en artikel af Nowak: »Baggrunden for det svenske angreb«. I lighed med nyere svenske og russiske forskere opfatter Nowak angrebet som et led i kampen om østersøherredømmet og mener, at svenskerne foretog det først og fremmest for at forhindre Rusland i at nå ud til Østersøen.

En redegørelse for det politiske forhold til Rusland er foretaget af Zbigniew Wójcik: »Polen og Rusland overfor den fælles trussel fra Sverige«. Han undlader at behandle spørgsmålet vedrørende rivaliseringen om Ukraine og lægger hovedvægten på den traktat, der under kejserlig mægling blev sluttet i Wilna i oktober 1656 om fælles polsk-russisk krigsførelse mod Sverige. Wójcik fremhæver stærkt traktatens indflydelse på krigens udfald, men advarer dog samtidig mod at overvurdere dens betydning set i videre perspektiv, for på grund af de permanente interessermodsatninger mellem de to lande kunne traktaten kun holde så længe, det svenske pres vedvarede. Straks derefter fortsatte de polske magnater krigen mod Rusland for at genvinde deres godser i Ukraine.

Kazimierz Piwarski har skrevet to artikler: »Den fransk-østrigske rivalisering om indflydelsen i Rzeczpospolitaen« og »De svensk-brandenburgske forbindelser og det polske spørgsmål under den første nordiske krig« (hvormed han dog mener den samme krig, som værkets hovedtitel kalder den anden nordiske krig). Piwarski betragter krigen som en del af den politiske kamp mellem Habsburg og Frankrig om herredømmet over Europa, hvor freden i Oliwa må ses som en sejr for det franske diplomati. Den brandenburgske politik beskriver Piwarski ud fra den ældre litteratur og bebrejder de polske statsmænd, at de så let gav afkald på suveræniteten over Østprensen og afstod flere områder i Pommern til kurfyrst Friedrich Wilhelm, hvorved Polen næsten blev afskåret fra havet.

De udenrigspolitiske artikler hører til værkets svagere del. Det er ejendommeligt, at medens de polske historikere oftest behandler de indre spørgsmål ud fra økonomisk-sociale synspunkter, så dominerer den klassiske politiske historie i studiet af de internationale forhold, uden at man forsøger at inddrage økonomiske vurderinger. Endvidere kan det undre, at forfatterne til de udenrigspolitiske afsnit ikke har benyttet udenlandske arkivalier, til trods for at Det polske Videnskabernes Akademi har anskaffet store mængder mikrofilm bl. a. fra Rigsarkivet i Stockholm. Endelig må man som dansker finde det besynderligt, at Frederik 3.'s krigserklæring til Sverige i juni 1657 ikke tillægges nogen som helst betydning for krigens udfald. De polske historikere mener åbenbart (i lighed med Frederik 3.), at Karl Gustaf på dette tidspunkt var definitivt slået.

Værkets tredje bind udgøres af en særdeles fyldig bibliografi, der medtager alle væsentlige polske og udenlandske kildesamlinger, bøger og afhandlinger om perioden, hvorved der er frembragt et uundværligt opslagsværk.

De dansk-polske forbindelser på denne tid fremstår tydeligere i Adam Kerstens imponerende biografi om den berømte feltherre Stefan Czarniecki.

Czarniecki er kendt af ethvert barn i Polen som den eneste, der forblev tro mod Jan Kazimierz under »Syndfloden«, og som senere kæmpede med sin hær mod Karl Gustaf i Danmark. Kersten har derfor haft en meget vanskelig opgave med på den ene side at fjerne helteglorien og dog samtidig lade Czarniecki beholde den plads i begivenhederne, som han rent faktisk havde. Forfatteren har ikke villet give en psykologisk skildring af Czarniecki (hvilket kildematerialet ikke tillader), men har i stedet bestræbt sig på at indsamle flest mulige kendsgerninger til at skrive en analytisk biografi, hvilket må siges i høj grad at være lykkedes. Kersten baserer sin bog på et meget omfattende kildemateriale først og fremmest fra polske men også fra svenske og tyske arkiver samt i mindre grad fra Rigsarkivet. Desuden har han medtaget samtidens flyveskrifter og aviser samt naturligvis hele den polske og udenlandske litteratur om emnet.

Efter at have behandlet Czarnieckis ungdom, hans deltagelse i krigene mod kosakkerne og svenskerne, beskriver Kersten felttoget til svensk Pommern i oktober 1657, der antagelig var ment som en diversion for Frederik 3., og endelig det i den polske tradition så berømte, og i den jyske så berygtede, felttog til Jylland 1658/59.

I en tidligere afhandling, »Wojska polskie w Danii (De polske tropper i Danmark) 1658-59« (Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska XIV, 1962), hævder forfatteren, at artikler i danske dagblade i anledning af 300-året for krigen samt Aksel Lassens bog »Skæbneåret 1659. Hungersnød og pest over Sydvestdanmark« (1959) ikke altid har givet et objektive billede af polakernes andel i dette brandenburgsk-østrigsk-polske felttog. Man har således lagt skylden for de udbredte hærgninger på polakkerne alene samt påstået, at det var dem, der bragte den frygtelige pest med sig. Kersten påviser, at årsagen til disse hærgninger (som var så alvorlige, at Frederik 3. en overgang bad Jan Kazimierz om at tilbagekalde hæren) var, at soldaterne sultede, fordi de fik tildelt kvarterer i områder, der i forvejen var udspiste af svenskerne, medens brandenburgerne og østrigerne fik kvarterer, der var i stand til at forsyne tropperne. Påstanden om, at det var polakkerne, der skulle have bragt pesten med sig, afviser Kersten, da den mangler kildemæssigt grundlag.

Forfatterens kildemateriale vedrørende dette felttog består af samtidige beretninger (især Paseks erindringer) samt korrespondance mellem Czarniecki og kurfyrsten og mellem Jan Kazimierz og Frederik 3. Desuden har han benyttet prof. Wl. Czaplińskis optegnelser fra Rigsarkivet, som denne foretog i 1930-erne til sin artikel »Polacy z Czarnieckim w Danii« (Polakkerne med Czarniecki i Danmark) (Rocznik Gdański IX-X, 1935-36). Hverken Czapliński eller Kersten har imidlertid undersøgt indberetningerne fra de danske krigskommissærer (bl. a. Ditlev Ahlefeldt), der i perioder fulgte den polske hær, hvilket utvivlsomt i nogle tilfælde ville have givet et tydeligere billede af begivenhederne.

Alligevel er Kerstens bog et særdeles vægtigt bidrag til denne periodes historie, ikke mindst som følge af det store og alsidige kildemateriale, den bygger på. Desværre skæmmes den af en række trykfejl og unøjagtigheder i det videnskabelige nottapparat, især hvor det drejer sig om citater på fremmede sprog, stednavne og tidsangivelser. En væsentlig hindring for dens videre udbredelse er, at den mangler et resumé på et vestligt sprog. Det havde den fortjent.

KARL-ERIK FRANSEN

JONAS HEDBERG: Kungliga Finska artilleriregementet. Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet i Finland nr. 404. Borgå 1964. 322 sider. Illustreret. 3 kort. 17 bilag.

Efter henvend en snes års forarbejde afsluttede den svenske artillerimajor Jonas Hedberg i 1964 sit værk om det fjerde feltartilleriregiment fra den svenske storhedstid. Regimentshistorien er en statelig bog med et fyldigt og velvalgt illustrationsmateriale. Dens fire kapitler indrammes af et kort forord og en efterskrift, hvortil knytter sig et omfangsrigt biografisk afsnit, et udførligt nottapparat og en fyldig kilde- og litteraturfortegnelse; endvidere bringes en lille snes bilag omfattende oversigter især af statistisk natur som skytstabeller, cheflister, styrkelister og materieloversigter.

Hedberg havde oprindelig tænkt sig et endnu fyldigere biografisnit, men